

LEGENDAMESÉK EGY ALFÖLDI KÉZIRATOS GYŰJTEMÉNYBŐL

Adatok a Folklore Fellows magyar osztályának működéséhez

A folklorisztika egyik legjelentősebb és legrégebb nemzetközi szervezete a Folklore Fellows Association (Folkloristischer Forscherbund, Fédération des Folkloristes, Folkeminder-Forskere – mindegyik rövidítése: FF), a „Folklór Barátainak Egyesülete” 1907-ben alakult meg Helsinkiben a finn Karle Krohn, a svéd Carl W. von Sydow és a dán Axel Olrik kezdeményezésére.¹ Célja, hogy kiadványán, a Folklore Fellows Communication hasábjain keresztül hozzáférhetővé tegye az egyes országok népköltészeti, népszokás- és néphitanyagát. A skandináv kezdeményezést a magyar néprajztudomány örömmel üdvözölte. A társaság megalakulásáról Katona Lajos adott hírt az Ethnographia 1908-as évfolyamában, s javaslatára a Magyar Néprajzi Társaság még abban az évben tagja lett az egyesületnek.² A Folklore Fellows magyar osztálya azonban csak 1911-ben alakult meg Sebestyén Gyula és Bán Aladár vezetésével.³

A két szervező 1912-ben kérdőívet és útmutatót⁴ szerkesztett és adott ki a szervezett magyarországi folklórgyűjtések megindítására, amelyet később bővített és módosított formában még többször megjelentettek.⁵

Céljaikat vándorgyűlésen népszerűsítették, amelyeket a Magyar Néprajzi Társasággal közösen tartottak. 1912-től kezdve több magyar városba: Sárospatakra, Egerbe, Pápára, Győrbe, Kaposvárra, Curgóra, Csáktornyára, Komáromba, Kecskemétre, Kisújszállásra, Nagyszalontára, Gyulára és Kassára is eljutottak.⁶ Az 1912–1914 közötti akcióik ezekben az iskolavárosokban eredményesek voltak, számos diákot és tanárt megmozgattak, gyűjtésre sarkalltak. Az egri vándorgyűlés eredménye az alább ismertetendő, mindmáig kéziratban lévő kunszentmártoni és mesterszállási „Néphagyomány Gyűjtemény”.

A gyűjtemény szép példája annak, hogy a Folklore Fellows magyar osztálya érdekes és értelmes célok kitűzésével meg tudta mozgatni a diákságot. Jelzi egyúttal azt is, hogy a magyar folklorisztika fontos feladata, hogy ezekből a kéziratok gyűjtésekből az arra érdemeseket mielőbb a kutatók széles köre számára hozzáférhetővé tegye.

Az 1913 januárjában összeállított kéziratok gyűjtemény lejegyzője Kiss Péter III. éves kunszentmártoni származású teológus volt.⁷ A Kiss család

¹ KOVÁCS 1979, 188–189.

² KATONA 1908, 374–375.

³ SEBESTYÉN 1914.

⁴ SEBESTYÉN – BÁN 1912, 200.

⁵ SEBESTYÉN – BÁN 1920.

⁶ KOVÁCS 1979, 188–189.

⁷ Kiss Péter 1891. január 26-án született Kunszentmártonban. Teológiai tanulmányait Egerben végezte, 1914-ben szentelték pappá. Segédlelkész, hittanár volt 1914–1945 között Tiszaeszláron, Jászapátiban, Miskolcon, Polgáron, majd 1945-től kunszentmártoni plébános. Itt halt meg 1975. december 8-án. (Józsa László szíves közlése)

Kunszentmárton módosabb gazdái közé tartozott. Birtokuk nemcsak Kunszentmárton szűkebb határában, hanem a tőle viszonylag távol – 20 km-re – fekvő, de a város gazdáinak birtokában lévő Mesterszálláson is volt. Mindkét település Jász-Nagykun-Szolnok megyében fekszik.

Kiss Péter kéziratos füzetei a Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában található az EA 461 leltári szám alatt. Négy egybekötött korabeli iskolai füzetben 74 oldalon tartalmaz szövegeket.

A címlapon ez áll: „Néphagyomány Gyűjtemény a Folklöre-Fellows céljaira. Kiss Péter III. é. theol. gyűjt. Jásznagykunszolnok vm-nek Kunszentmárton és Mesterszállás községeiből. (4 füzet, egyben)”. Kiss Péter nem írja, hogy munkája során használta-e a Folklöre Fellows tájékoztatóját, ám a kézirat szerkezete, az érintett műfaji csoportok, valamint a gyűjtő előszava révén úgy gondolom, hogy igen. A bevezető szóhasználata azt mutatja, hogy Kiss Péter odafigyelt az egri vándorgyűlésen elhangzottakra, s tudja használni a néprajzi terminológiát. Ezt olvassuk:

„Jelen gyűjtemény Jásznagykunszolnok vármegyének Kunszentmárton és Mesterszállás községeiből állítottatott össze. A két hely lakósága között semmi sajátos különbség nincsen, mert az utóbbi egy 20 km távolságra fekvő új telepítése az anya-helységnek. Aki ismeri ezt a jómódú kún-vidéket, az tudja, hogy hagyományos szokásaiból már majdnem teljesen kivetkőzött, viseletében a divattal tart lépést, szellemi táplálékát régóta a mindennapi újság és a ponyvatermékek képezik. A mai nemzedék tehát egy ős szellemből keveset mondhat magáénak. Nyelvsajátosságairól, tájszólásról sem igen beszélhetünk, mert egyike azon helyeknek az országban, hol a nyelvet az irodalmihoz legközelállóbban használják. Szóval elég hálátlan terület a Folklöre Fellows céljaira. Mégis megpróbáltam egyet-mást összeszedni, azért fogadja jóakarattal e csekélységet is a F.F.C. Magyar Osztálya. Eger, 1913. jan. 26. Kiss Péter III. é. theologus”.

A kéziratban a következő műfaji besorolást alkalmazza, ahogy az a tartalomjegyzékből – amely egyúttal tárgymutató is – kitűnik:

„I. Régi közmondások, szállásmódok és babonás szokások. (101 drb.)
II. Dalok. a/ Szerelmi dalok (58 drb.) b/ Katonadalok (10 drb.) c/ Pásztor és betyárdalok (5 drb.) d/ Bordalok (4 drb.) e/ Kortccsdal f/ Gúnydalok (4 drb.)
g/ Köszöntő h/ Lakodalmi nóta i/ Dajkarím k/ Reggeli ének l/ Halotti ének.
III. Ráolvasások. IV. Legendák. V. Jeles napok a/ Luczaszék b/ Vöröshagyma naptár c/ Patkányelhajtás VI. Házasság. a/ Leánykérő nóta b/ Jegyváltásra, c/ Lakodalmi szokások leírása, d/ Menyasszonyi búcsúztató, e/ A vőfény szerepe, rigmusa a vőlegény házájánál.”

E felsorolásban jelzi az alkotások lapszámát. Gyűjtése során Kiss Péter legtöbb esetben arra törekedett, hogy hiteles néprajzi dokumentumot készítsen. Azaz a gyűjtés időpontja mellett feltünteti az adatközlők nevét, foglalkozását vagy társadalmi státuszát. Technikailag ezt úgy oldotta meg, hogy az adatközlők adatait mindig a füzet számozatlan bal oldalára írta, míg a tőlük lejegyzett szövegek a jobb oldalon olvashatók.

A gyűjtést 1912. július 3. és augusztus 29. között végezte, azaz a nyári szünet idejét használta fel erre a célra. A két hónap alatt 27 napot töltött kutatás-

sal. A fentebb leírt mutató alapján összesen 138 folklórszöveget jegyzett le (folklórszövegnek tekintve a lakodalom és néhány más ünnepi szokás, ritus leírását is). A lejegyzés, azaz a gyűjtés módjára csupán egyetlen utalás található a kézirat 8. oldalán: „diktálta Molnár Julianna”. Ebből valószínűsíthetjük, hogy Kiss Péter többszöri elmondás, diktálás után írhatta le a szöveget. Dallamlejegyzést vagy ad notam utalást azonban egyetlen esetben sem készített.

A 27 nap alatt 28 embert kérdezett meg, 24 férfit és 4 nőt. Huszonegynek közli a foglalkozását vagy társadalmi helyzetét, hét esetben (3 nő, 4 férfi) azonban ez ismeretlen oknál fogva elmaradt. A 21 ember foglalkozása hozzávetőleges metszetét adja a századforduló kunszentmártoni mezővárosi paraszti és iparos társadalmának: gazdálkodó, földműves 4, birtokos 1, béreslegény 1, kocsis 1, arató 3, cseléd 3, számadó 1 (nem tudjuk meg, hogy milyen pásztor), juhász 1, bognármester 1, faragómester 1, szappanos 1, kovácslegény 1, sírásó 1, muzsikus 1.

Életkor szerint inkább a 20 és 50 év közötti korosztályok szerepelnek, a legfiatalabb 17, a legidősebb megkérdezett ember 84 éves volt: 10–19 év között 2 személy, 20–29 év között 6, 30–39 év között 4, 40–49 év között 8, 50–59 év között 3, 60–69 év között 2, 70–79 év között 2, 80 év fölött 1 fő. A 28 személyből 15 kunszentmártoni, 13 mesterszállási lakos volt. Két mesterszállási személytől (Doba Gergely és Szarvák Borbála) több szöveget is leírt.

A lejegyzett szövegek is nagyjából hú tükrei a 20. század eleji mezővárosi folklórnak: a népdalok mellett sok népies műdal, nóta, katonadal, kortesdal és egyházi népének található köztük. A közmondások és szólások mellett nagyon sok regula is olvasható, a prózai műfajokat azonban csak a legendamesék (vagy eredetmondák) képviselik. Mutatványként ezeket a szövegeket olvashatjuk:

„Legendák. (1912. aug. 27. Szarvák Borbála 50 éves Mesterszállás)

1.) Mikor Krisztus Urunk a földön járt, sorba megkérdezte az állatokat, hogy melyik hány évig szeretne élni. A kutya azt felelte, hogy ő kér 10–15 évet. A szamár gondolta magában, ő többet fog kérni és kért 20 évet. A ló kért 24–25 évet, az ökör 18–20 évet. Mikor az emberre került sor, ő kívánt 30 évet. Az oroszlán kívánt 40–50 évet, a medve 60–70 évet és az elefánt 100–120 évet. Akkor az ember megjijedt, hogy ő olyan keveset kért. Elment az ökörhöz kért tőle kölcsön 10 évet és az átengedte neki. Azután ment a szamárhoz és a kutyaéhoz és azoktól is kért 10 évet. Így sorba összekéregette 70–80 esztendőre. Innen van, hogy 30 évig ember az ember, 50-ig dolgozik, mint a szamár és az ökör. Azontúl pedig mint házőrző eb, semmit sem bíznak rá.⁸

2.) Krisztus urunk egyszer elindult szt. Péterrel és útközben elhaladtak egy nagyon szép kikalászolt búzavetés mellett. Azt mondja szt. Péter: nézd Uram Teremtőm de szép búzavetés ez! Ezt holnap elveri a jég. Oh Uram Teremtőm miért veretnéd el? Jézus azt felelte: majd megmondom később. Rájuk esteledett beértek egy faluba, kerestek szállást és végre bementek egy

⁸ Vö.: Kovács Ágnes (szerk.) Magyar Népmesekatalógus 3. A magyar legendamesék típusai. Összeállította és a bevezetőt írta: BERNÁT László. Budapest 1982. A továbbiakban: 3. – AaTh 828 Az ember éveiről. MNK 3. 85. Lásd még: NAGY 1988, 123–124.

fényes, gazdagon díszített házba. Itt a gazda szívesen fogadta és nagyon megvendégelte őket. Volt a gazdának egy fia. Kérdezte az Úr Jézus, hogy minek akarja nevelni. A gazda azt felelte, hogy ügyvédnek. Ezután mentek tovább és mondá az Úr Péternek: látod azért veretem el jéggel a búzát, hogy ne tanítassa ügyvédnek a fiát.⁹

Mentek tovább akkor találkoztak egy lánnyal, aki a folyón ruhát mosott. Mondja az Úr: hallod-e lány, hozzá nekünk vizet! A leány vitt vizet. Mentek tovább. Találtak egy almafát tele gyümölcssel és alatta egy lusta ember feküdt. Azt mondja szt. Péter: Uram teremtőm, de lusta ember ez, hogy még arra sem képes, hogy felvegye az almát, hanem várja, majd a szájába esik.

Azt mondja az Úr: annak a lánynak, aki vizet adott, ez lesz az ura. Azt mondja szt. Péter: Oh Uram Teremtőm, ne verd meg velem. Úgy élnek meg, Péter!¹⁰ Mentek tovább egy szerzetes lakáshoz, ott is kaptak nagyon jó vacsorát. Itt az Úr elvette a szerzetes pelikánját, vagy arany poharát. Az úton mutatta Péternek. Péter azt kérdezte: miért vetted el Uram, hiszen ebben volt minden öröme? Éppen azért vettem el, mert nem tudott imádkozni miatta. Addig mentek, amíg egy nagyon szegényes kunyhóhoz értek. Azt mondja az Úr: no Péter ide betérünk! Bementek, hát ott volt egy szegény családapa gyermekeivel. Vizet kért az Úr, de nem tudtak mibe adni. Ekkor az Úr elővette az arany poharat és adaadta nekik. Mentek tovább, mondja szt. Péter: ugyan Uram minek adtad neki azt a poharat. Azt mondja az Úr: legalább kenyeret vesz az árán!¹¹ Ekkor egy erdőbe értek. Egy remetével találkoztak, aki a halálos ágyán feküdt. Egy rabló volt a szerzetes mellett, aki azt mondta, hogy jaj de jó neked, hogy ilyen szép halállal halsz meg! Mert a remete mellett angyalok voltak. A remete azt felelte: Miért nem voltál te is ilyen jó, mint én? Ekkor mondja az Úr Péternek: látod Péter, ez a remete elkárhozott, a rabló pedig megüdvözült, mert ő felfuvalkodott. És én azokat megalázom, a jókat pedig fölmagasztalom."¹²

Rövid közlésünk csak figyelemfelhívás! Szükséges e kéziratos népköltési gyűjtemény mielőbbi kritikai kiadása.

IRODALOM

KATONA Lajos

1908 Nemzetközi folklorista-szövetség („F. F.”). *Ethnographia* XIX. (1908) 374–375.

KOVÁCS Ágnes

1979 Folklore Fellows magyar osztálya. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.) *Néprajzi lexikon* 2. Budapest, Akadémiai, 188–189.

⁹ AaTh 759x A vendégszerető özvegy tehenének elpusztítása. MNK 3. 45. E motívummal rokon a fenti mesterszállási történet is, de elmarad a tanulság levonása azaz az úrnak fiú hálátlansága.

¹⁰ AaTh 822 A rest legény és a szorgalmas lány. MNK 3. 81–83.

¹¹ AaTh 759 A remete és az angyal.+ AaTh 822+ MNK 7560x. Vö.: MNK 3. 44–45.

¹² MNK 756Gx – AaTh 759 – AaTh 822. Vö.: MNK 3. 427 43.

KOVÁCS Ágnes

- 1982 *Magyar Népmesekatalógus 3. A magyar legendamesék típusai.* Összeállította és bevezetőt írta: BERNÁT László. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet (Rövidítése: MNK 3.)

NAGY Ilona

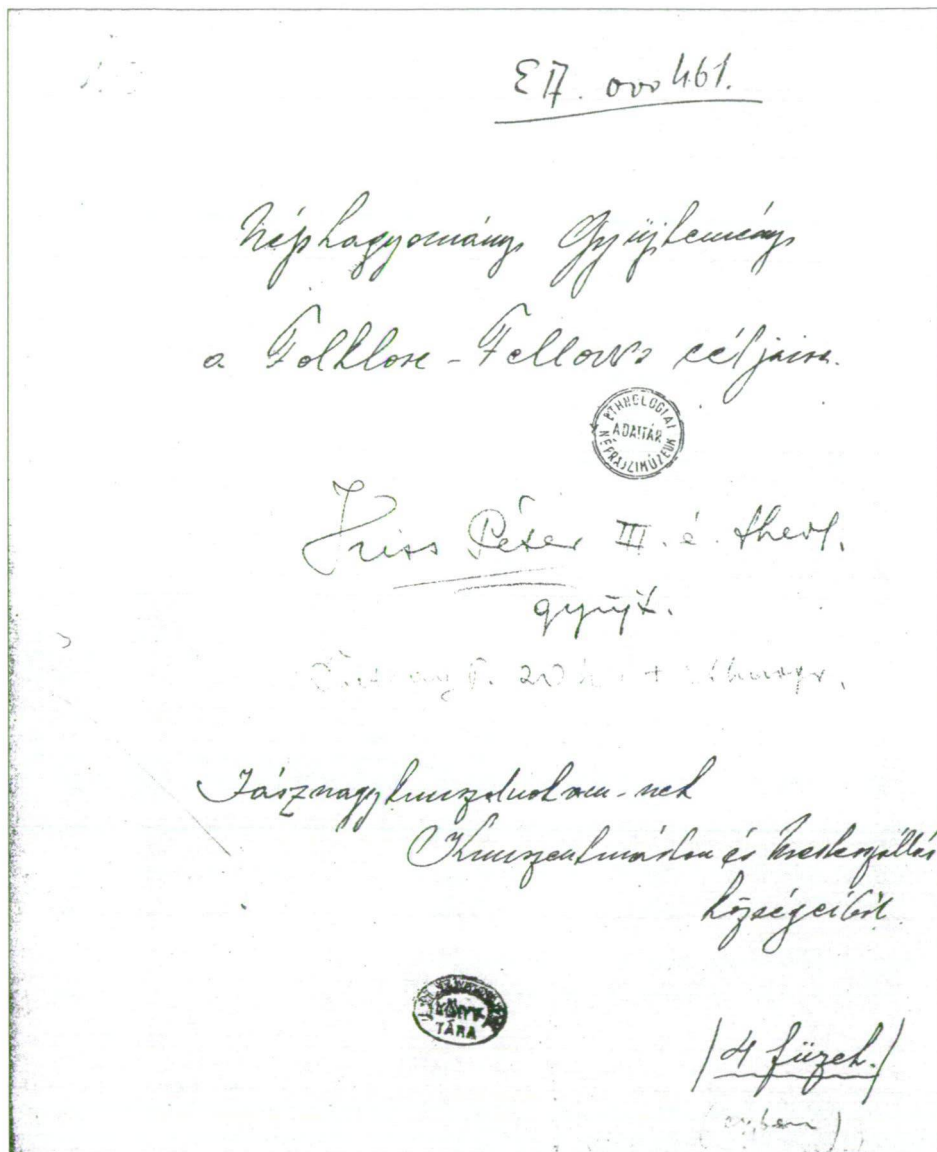
- 1988 Eredetmagyarázó mondák. In: VARGYAS Lajos (főszerk.) *Magyar néprajz V. Magyar népköltészet.* Budapest, Akadémiai, 102–132.

SEBESTYÉN Gyula

- 1914 *Négy emlékirat a hazai néphagyomány emlékeinek országos gyűjtése tárgyában.* Budapest.

SEBESTYÉN Gyula – BÁN Aladár

- Tájékoztató a Folklore Fellows néphagyományt kutató nemzetközi tudományos szövetség magyar osztályának.* Budapest.

1. kép

Tartalom.

001

EA.000461.

I. Régi közmondások, szólások és babonás móták. . . (101 db.) 1-7. lap.

II. Dalok.

a.) Helyi dalok (58. db.)

és pedig 1. 2. 3. 4. 7. 8. szám alatt	9-12. lap
2. 3. 4. 5. " "	33-34. "
1-10. 11. 12. 14. 15. 16. 17. 18. " "	37-43. "
27-28, 30-35, 37-44. " "	47-53. "
48-50. 52. 54. " "	56-58. "
55 " "	60. "

b.) Népdalok (10 db.)

19-24. szám alatt	44-46. "
45-46. " "	53-54. "
53 " "	57. "

c.) Pásztor- és betyárdalok (5 db.)

12. 34. 35. 59. "

d.) Bórdalok (4 db.)

8. "

5. 6. szám alatt

10. "

57. " "

57. "

57. " "

60. "

e.) Hóledal

61. "

	002	
	f.) Gyógydalok (4 db.)	
	29. név alatt	48. lap
	36. " "	51. "
	47. " "	55. "
		56. "
	g.) Évszámító	8. 36. "
	h.) Lakodalmi néta	32. "
	i.) Dajkákini	
	25. 26. név alatt	47. "
	k.) Leggeli ének	
	1. 2. név alatt	61-65. 72 "
	l.) Halotti ének	
	1-6. név alatt	65-74 "
III.	Kisólvások	36. "
IV.	Legendák	29-32 "
V.	Féles napok	26-28 "
	a.) Lúcxások	27. "
	b.) Vöröshagyma naptár	" "
	c.) Párkányelkajás	28. "
VI.	Házasság	14-25 "
	a.) Lánykérő néta	14. "
	b.) Helyváltás	24. "
	c.) Lakodalmi néta leírása	14-16 "
	d.) Keménykőny, búváratató	16. "
	e.) A vőfély szerepe, rigmusa a vőlegény házánál	18-23 "

003

Tájékoztató!

EA.000461.

Felém ajánljuk a Felsőmagyarországi
vármegyéknek Önkormányzatukon és Keresztény-
társulatjaikban állítandó össze a helyi helyi dal-
sága közeli semmi sajtós kiadvány mi-
nőse, mert az utóbbi egy 20 kua várossá-
ra leköltő új település az anya-helyi dal-
társulatoktól, az a jóninduló kua-
vidékben, az tudja, hogy hagyományos szokásait
mai magánban feljára ki kell közt, mi-
nőseben a dívonal tartó lépést, szellemi há-
lálalatt nézve a mindennapi hírsaj és
a pompa-területet közzé. A mind nem-
gyedek tehát az összeműből kaveselmond-
hat magánban. Nyelvi-sajtósághoz, köz-
löni és egy igen közeli helyen, mert egyide-
re az a helyen az országban, hol a nyelv-
vel, az jóninduló közföldi alföldi há-
nyat. Jóninduló helyen kenne a Föld-
köz Fellowi céljain. Mezői, magánban
egyed-műt önkormányzat, az a jóninduló
mál, a csekegághoz is a F.F. C. Magyar
ország.

Eger, 1913. jan. 26.

Christófer
III. e. Theologus.

1. ^{V. Legendák.}
 Legenda Krisztus Urunk földmjárásáról. BA.000461.
 Mikor Krisztus Urunk a földm jár, sorba megker-
 dezte az állatokat, hogy meddig hány évig szeretne
 élni. A kutya ezt felelte, hogy ő két 10-15 évet. A kó-
 rny gondolta magában, ő többet fog kérni is kért
 20 évet. A ló két 24-25 évet, az ökör 18-20 évet.
 Mikor az emberek került a sor, ő kívánt 30 évet.
 Az oroszlán kívánt 40-50 évet, a medve 60-70
 évet és az elefánt 100-120 évet. Akkor az em-
 ber megjegyezte, hogy ő olyan levelest kért. El-
 ment az ökörhöz kért tőle kölesön 10 évet és az
 ásegették neki. Fontán ment a szamarhoz is a
 kutya is a voltát is kért 10 évet. Így sorba össze-
 kerégette 70-80 esztendőre. Innen van, hogy
 30 évig ember az ember. 50-ig dolgozik mint a
 szamar és öör. Az öntül pedig mint hársó, és,
 semmit sem kívának rá.

2. Krisztus Urunk egyszer elindult az. Péter-
 kel és útközben elaladtak egy nagyonkép kika-
 lászolt bízavetés mellett. Het mondja az. Péter:
 neid Uram Peremtóm de szép bízavetés ez!